

QADIMGI RIM SIVILIZATSIYASI: TARIXIY TARAQQIYOT,
MADANIYAT, IJTIMOIIY HAYOT, DAVLAT
TIZIMI VA DINNING O‘ZARO ALOQADORLIGI

Jabborova Surayyo, Jahonaliyeva Umida,
Nabiyeva Shaxlo Komiljon qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan
filiali, ingliz tili yo‘nalishi 1-bosqich talabalari
surayyobjbrv@gmail.com
+998947876606

ANCIENT ROMAN CIVILIZATION: THE INTERRELATIONSHIP OF
HISTORICAL DEVELOPMENT, CULTURE, SOCIAL LIFE, STATE SYSTEM
AND RELIGION

Jabborova Surayyo, Jakhanaliyeva Umida,
Nabiyeva Shakhlo Komiljon qizi
Tashkent International University of Chemistry Namangan
branch, 1st year students of English language department
surayyobjbrv@gmail.com
+998947876606

ДРЕВНЕРИМСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ: ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ,
КУЛЬТУРА, ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ, ГОСУДАРСТВЕННОЕ
УСТРОЙСТВО И ВЗАИМОСВЯЗЬ РЕЛИГИЙ

Джабборова Сурайё,
Джахоналиева Умида, Набиева Шахло
Ташкентский Международный Химический Университет Наманган
филиал, студенты 1 курса отделения английского языка

surayyobjbrv@gmail.com

+998947876606

Annotatsiya

Qadimgi Rim sivilizatsiyasi o'zining huquqiy tizimi, me'morchilik yutuqlari va harbiy qudrati bilan dunyo tarixida muhim o'rin tutgan. Uning taraqqiyoti qirolik, respublika va imperiya bosqichlarini o'z ichiga olgan bo'lib, har bir davrda katta o'zgarishlar sodir bo'lgan. Rim madaniyati san'at, adabiyot, falsafa va teatrning rivojlanishi bilan ajralib turib, yunon madaniyatining kuchli ta'sirini o'zida aks ettirgan. Jamiyat qat'iy tabaqalanishga asoslangan bo'lib, patriitsylar va plebeylar o'rtasidagi farqlar ijtimoiy munosabatlarda muhim rol o'ynagan. Davlat boshqaruvi murakkab tuzilmaga ega bo'lib, unda senat, konsullar va imperatorlik institutlari asosiy boshqaruv organlari sifatida faoliyat yuritgan. Rim dini ko'plab xudolar va diniy marosimlarga asoslangan bo'lib, keyinchalik xristianlik asosiy e'tiqodga aylangan.

Kalit so'zlar: Sivilizatsiya, Huquqiy tizim, Me'morchilik, Harbiy qudrat, Qirolik, Respublika, Imperiya, San'at, Adabiyot, Falsafa, Teatr, Yunon madaniyati, Jamiyat, Tabaqalanish, Patriitsylar, Plebeylar, Ijtimoiy munosabatlar, Davlat boshqaruvi, Senat, Konsullar, Imperatorlik instituti, Diniy marosimlar, Ko'pxudolik, Xristianlik.

Annotation

Ancient Roman civilization, with its legal system, architectural achievements, and military might, occupied an important place in world history. Its development included the stages of monarchy, republic, and empire, with major changes occurring in each period. Roman culture was characterized by the development of art, literature, philosophy, and theater, and reflected the strong influence of Greek culture. Society was based on strict stratification, and the distinction between patricians and plebeians played an important role in social relations. State administration had a complex structure, in which the Senate, consuls, and imperial institutions functioned as the main governing bodies. Roman religion was based on many gods and religious rituals, and later Christianity became the main faith.

Keywords: Civilization, Legal system, Architecture, Military power, Kingship, Republic, Empire, Art, Literature, Philosophy, Theater, Greek culture, Society, Stratification, Patricians, Plebeians, Social relations, Government, Senate, Consuls, The institution of Empire, Religious ceremonies, Polytheism, Christianity.

Аннотация

Древнеримская цивилизация сыграла важную роль в мировой истории благодаря своей правовой системе, архитектурным достижениям и военной мощи. Его развитие включало этапы монархии, республики и империи, причем в каждый период происходили существенные изменения. Римская культура характеризовалась развитием искусства, литературы, философии и театра и отражала сильное влияние греческой культуры. Общество основывалось на строгой стратификации, и различия между патрициями и плебеями играли важную роль в социальных отношениях. Государственное управление имело сложную структуру, в которой основными органами управления выступали сенат, консулы и императорские учреждения. Римская религия основывалась на множестве богов и религиозных ритуалов, а христианство впоследствии стало основной верой.

Ключевые слова: Цивилизация, Правовая система, Архитектура, Военная мощь, Царство, Республика, Империя, Искусство, Литература, Философия, Театр, Греческая культура, Общество, Стратификация, Патриции, Плебеи, Социальные отношения, Правительство, Сенат, Консулы, Институт Империи, Религиозные ритуалы, Политеизм, Христианство.

Rim tarixdagi eng muvaffaqiyatli imperator kuchlaridan biri hisoblanishi kerak. Asrlar davomida Rim Italiyaning markaziy qismidagi Tiber daryosi bo'yidagi kichik shaharchadan Angliyani, Reynning g'arbiy qismidagi butun kontinental Yevropani va Dunayning janubini, Furotning g'arbiy qismidagi Osiyoning katta qismini, Shimoliy Afrikani va O'rta er dengizi orollarini qamrab olgan ulkan imperiyaga aylandi. Intellektual va badiiy faoliyatda ustun bo'lgan yunonlardan farqli o'laroq, rimliklar o'zlarining harbiy, siyosiy va ijtimoiy institutlarida buyuklikka erishdilar. Rim jamiyati

respublika davrida kuchli harbiy odob-axloq bilan boshqarildi. Bu tinimsiz urushni tushuntirishga yordam bersa-da, Rimning imperator kuchi sifatida muvaffaqiyatini hisobga olmaydi. Chet elliklarni chetlab o'tgan va xalqlarni siyosiy ishtirokga bo'ysundiruvchi yunon shahar-davlatlaridan farqli o'laroq, Rim o'zining ijtimoiy va siyosiy tizimiga boshidanoq bosib olingan xalqlarni kiritgan. Rim yo'llarini qabul qilgan ittifoqchilar va fuqarolarga oxir-oqibat Rim fuqaroligi berildi. Prinsiplik davrida (pastga qarang) Senatdagi o'rinlar va hatto imperator taxti Italiyadan tashqarida O'rta er dengizi shohligidan kelgan shaxslar tomonidan egallangan. Rim hukmronligining Yevropadagi davomli ta'sirini rimliklar tili bo'lmish lotin tilidan kelib chiqqan roman tillarining (italyan, fransuz, ispan, portugal va rumin) geografik tarqalishida ko'rish mumkin. 26 harfdan iborat G'arb alifbosi va 12 oy va 365,25 kundan iborat kalendar Rim G'arb sivilizatsiyasiga meros qoldirgan madaniy merosning ikkita oddiy namunasidir.

Zamonaviy tarixiy tahlil Rimning dastlabki rivojlanishi ko'p madaniyatli muhitda qanday sodir bo'lganligini va ayniqsa shimoldagi etrusklar va janubdagi yunonlarning yuqori tsivilizatsiyalari ta'sirini ko'rsatishda jadal rivojlanmoqda. Rim dini etrusklarning e'tiqodlari va urf-odatlarini uchun qarzidor edi. Rimliklar alifboni etrusklardan olib, moslashtirganlar, ular o'z navbatida Italiyaning yunon koloniyalaridan o'zlashtirganlar. Rim Respublikasining yuqori martabali amaldorlari o'zlarining nishonlarini etrusklardan olganlar: kurule kursisi, binafsha hoshiyali toga (toga praetexta) va tayoqchalar (fasces). Gladiator janglari va harbiy g'alaba (pastga qarang) etrusklardan qabul qilingan boshqa odatlar edi. Rim dengizdan 12 milya ichkarida, Latium va Etruriya chegarasi bo'lgan Tiber daryosida joylashgan edi. Bu joy daryodan o'tish uchun qulay bo'lganligi va Apennin orollaridan dengizga boradigan quruqlik yo'lida joylashganligi sababli, u uchta alohida xalq: lotinlar, etrusklar va sabinlarning uchrashish nuqtasini tashkil etdi. Garchi nutq va madaniyatda lotin tilida bo'lsa-da, Rim aholisi qadimgi davrlardan bir oz farq qilgan bo'lishi kerak, bu tarixiy davrlarda Rim jamiyatining ochiqqligini hisobga olishga yordam berishi mumkin.

Rimning asos solishi haqidagi afsona

Garchi yunon tarixchilari Pirrik urushigacha Rim haqida jiddiy yozmagan bo'lsalar ham, ular Rimning mavjudligini undan ancha oldin bilishgan. Yason va Argonavtlar, Gerakl yoki Odissey kabi afsonaviy qahramonlaridan birining sayohatlari bilan bog'lash orqali duch kelgan xorijiy xalqlarning kelib chiqishini tushuntirish odatiga ko'ra, miloddan avvalgi V asrdan boshlab yunon yozuvchilari Rimning tashkil topishi uchun kamida 25 xil afsonalarni o'ylab topdilar. Qabul qilingan eng qadimgi rivoyatlardan birida (Lesbos Hellanicus) Troya qahramoni Eney va ba'zi izdoshlari Troyaning yunonlarning vayron bo'lishidan qochib qutulib, O'rta er dengizi bo'ylab bir necha yil yurgandan so'ng, ular markaziy Italiyaga joylashdilar va u erda mahalliy aholi bilan turmush qurishdi va lotinlarga aylandilar.

Garchi Rim va Troya o'rtasidagi bog'liqlik tarixiy bo'lmasa-da, keyingi davrdagi rimliklar bu ajoyib afsonaviy nasl-nasabdan shunchalik xushomad qilishganki, ular buni osongina qabul qilishgan va o'zlarining shaharlarining boshlanishi haqidagi o'zlarining folklorlariga kiritilgan. Rim tarixchilari respublika miloddan avvalgi 500-yillarda boshlanganini bilishgan, chunki ularning yillik magistratura ro'yxati o'sha vaqtgacha davom etgan. Bu vaqtgacha ular Rimni ketma-ket ettita qirol boshqargan deb o'ylashdi. Yunoncha nasl-nasabni hisoblash usullaridan foydalangan holda, ular ettita qirol taxminan 250 yil hukmronlik qilishini taxmin qilishdi va shu bilan Rimning shohlik davri miloddan avvalgi 8-asr o'rtalarida boshlangan. Qadimgi tarixchilar dastlab miloddan avvalgi 814 yildan (Timey) miloddan avvalgi 728 yilgacha (Cincius Alimentus) Rimning aniq sanasi bo'yicha turlicha fikr yuritgan. Respublikaning oxiriga kelib, Rimga miloddan avvalgi 753 yilda asos solingan va respublika miloddan avvalgi 509 yilda boshlangan deb qabul qilingan.

Troyaning vayron qilingan sanasi miloddan avvalgi 1184 yil bo'lganligi sababli, Rim tarixchilari Troyaning Rim bilan tarixiy bo'lmagan aloqasini saqlab qolishgan, ular troyan Aeneas avlodidan bo'lgan va Lotinning Alba Longa shahrini qirolichaning so'nggi 1117-yillarigacha (mil. egizak aka-uka Romul va Remus Palatin tepaligida o'zlarining Rim shahriga asos solgan. An'anaga ko'ra, Mars xudosining bolalari deb hisoblangan egizaklarni Alba shohi Tiberiga savatga solib qo'ygan; ammo ular bo'rtining

emizishidan omon qolishdi va yovuz podshohni ag'darish uchun yashashdi. Rimga asos solganida aka-uka janjallashib, Romul Remni o'ldiradi. Bu hikoya Akkad qiroli Sargon (miloddan avvalgi 2300-yillar), Bibliyadagi Muso, Fors shohi Buyuk Kir, Teban qiroli Edip va yunoncha afsonaviy Neley va Pelias kabi ko'plab milliy rahbarlar haqida hikoya qilingan qadimiy O'rta er dengizi xalq ertaklarining Rimga moslashtirilgani edi.

Shohlik davri, miloddan avvalgi 753-509 yillar

An'anaga ko'ra Rimning birinchi shohi bo'lgan Romul, keyingi qadimgi tarixchilarning ixtirosi edi. Uning nomi, hatto lotincha ham emas, Rim nomining kelib chiqishini tushuntirish uchun yaratilgan. Uning xayoliy hukmronligi qadimiy shahar asoschisi va urush xudosining o'g'li kutgan ishlarga to'la edi. Shunday qilib, u Rimning dastlabki siyosiy, harbiy va ijtimoiy institutlarini yaratgan va qo'shni davlatlarga qarshi urush olib borgan deb ta'riflangan. Romulus, shuningdek, o'z qirollik hokimiyatini bir muddat Titus Tatius ismli Sabine bilan bo'lishib olgan deb hisoblangan. Ism erta Rimning haqiqiy hukmdori, ehtimol Rimning birinchi haqiqiy shohi bo'lishi mumkin; ammo keyingi asrlarda u haqida hech narsa ma'lum emas edi va shuning uchun uning hukmronligi Romulusning hukmronligi bilan birlashtirildi.

Qolgan oltita shohning ismlari haqiqiy va rimliklar tomonidan eslab qolingan, ammo ularning hukmronliklari haqida ishonchli ma'lumotlar kam edi. Biroq, keyingi rimliklar o'zlarining dastlabki urf-odatlarini va institutlari uchun tushuntirishga ega bo'lishni xohlashganligi sababli, tarixchilar bu shohlarga turli xil yangiliklarni, ko'pincha stereotipik va noto'g'ri yo'llar bilan bog'lashgan. Romulusdan keyingi uchta shoh hali ham nomlardan ko'p emas, ammo oxirgi uchta shohning qayd etilgan ishlari tarixiyroq va ma'lum darajada arxeologik dalillar bilan tekshirilishi mumkin.

Qadimgi an'analarga ko'ra, jangovar asoschi Romulusning o'rniga Sabine Numa Pompilius keldi, uning hukmronligi to'liq osoyishtalik va tinchlik bilan ajralib turardi. Numa Rimning deyarli barcha diniy institutlari va amaliyotlarini yaratgan bo'lishi kerak edi. Uning dindorligi an'anasi, ehtimol, qadimgi odamlar uning ismini lotincha numen, ya'ni ilohiy kuch degan so'z bilan noto'g'ri bog'lashidan kelib chiqqan. Numaning o'rniga Tullus Xostilius keldi, uning hukmronligi jangovar ekspluatatsiyalar

bilan to'lgan edi, ehtimol, Xostilius nomi keyinchalik dushmanlik va urushqoqlik uchun talqin qilinganligi sababli. Tullusdan keyin Numaning nabirasi bo'lgan Ancus Marcius ergashdi. Uning hukmronligi o'zidan oldingi ikki hukmdorning xususiyatlarini, ya'ni diniy yangiliklar va urushlarni birlashtirgan.

Ilk Rimga oid arxeologik dalillar tarqoq va cheklangan, chunki keyinchalik binolar egallab turgan joylarda keng qamrovli qazishmalar olib borish qiyin bo'lgan. Mavjud dalillar ko'pincha noaniq bo'lib, ularni qadimgi adabiy an'ana bilan osongina bog'lab bo'lmaydi; u, ammo, ba'zan qadimiy tarixiy hisob jihatlarini tasdiqlash yoki zid bo'lishi mumkin. Masalan, bu eng qadimgi aholi punkti Palatin tepaligidagi somondan yasalgan kulbalardan iborat oddiy qishloq bo'lganligini tasdiqlaydi (yaqinda Rim shahri egallagan yetti tepalikdan biri), lekin u qishloqning boshlanishi 8-asr o'rtalariga emas, miloddan avvalgi 10-9-asrlarga to'g'ri keladi. Shunday qilib, Rim miloddan avvalgi VI asr oxirigacha faqat ettita qirolning ketma-ketligi tomonidan boshqarila olmaydi. Arxeologiya shuni ko'rsatadiki, Esquiline tepaligidan keyin aholi yashagan, shuning uchun Quirinal tepaligi Palatindan keyin joylashgan degan qadimiy ma'lumotni rad etadi. Miloddan avvalgi 670–660 yillarda Palatin aholi punkti keyinchalik Romanum Forumi vodiysigacha kengayib, tosh poydevorli uylarda yashovchi hunarmandlar shahriga aylandi. Moddiy madaniyat ma'lum bir savdo-sotiqning mavjudligidan, shuningdek, etrusk va yunon ta'siridan dalolat beradi. Boshqa lotin joylarining arxeologiyasi shuni ko'rsatadiki, o'sha paytda Rim odatiy lotin jamoasi bo'lgan. 6-asrni qamrab olgan yana bir katta o'tishda Lotin shahri asta-sekin haqiqiy shaharga aylandi. Botqoqli Forum vodiysi quritilib, shaharning jamoat markaziga aylantirildi. Katta ma'bad qurilishining aniq belgilari mavjud. Kulolchilik va me'morchilik qoldiqlari yunonlar va etrusklar bilan kuchli savdo-sotiqni, shuningdek, ularning ta'siri ostida amalga oshirilgan mahalliy ishlarni ko'rsatadi.

Rimning shahar o'zgarishi uning so'nggi uchta qirollari tomonidan amalga oshirildi: Lucius Tarquinius Priscus (Tarquin the Elder), Servius Tullius va Lucius Tarquinius Superbus (Tarquin Proud). Qadimgi an'anaga ko'ra, ikki Tarquin ota va o'g'il bo'lib, Etruriyadan kelgan. Bir an'ana Servius Tulliusni lotin tiliga aylantirdi;

boshqa biri uni Mastarna ismli etrusk deb ta'riflagan. Uchala podshoh ham buyuk shaharni rejalashtiruvchilar va tashkilotchilar bo'lishlari kerak edi (arxeologiya tomonidan tasdiqlangan an'ana). Ularning etrusk kelib chiqishi Rimning Etruriyaga yaqinligi, Rimning ortib borayotgan geografik ahamiyati va qirollarning o'zlari tomonidan amalga oshirilgan jamoat ishlari bilan asoslanadi. Ikkinchisi zamonaviy etrusk shaharlariga xos edi. Shunday qilib, miloddan avvalgi 6-asrda ba'zi etrusk sarguzashtlari Rim o'rnini egallab, uni etrusklar yo'nalishi bo'yicha shaharga aylantirgan.

Rim respublikasining dastlabki asrlari respublika jamg'armasi

Qadimgi tarixchilar Rimning birinchi olti shohini xayrixoh va adolatli hukmdorlar sifatida tasvirlashgan, ammo oxirgisi o'zidan oldingi Serviy Tulliusni o'ldirgan, qirollikni tortib olgan, Senatni dahshatga solgan va jamoat ishlari bilan oddiy xalqni zulm qilgan shafqatsiz zolim sifatida tasvirlagan. Taxminlarga ko'ra, u shohning o'g'li Lucretia ismli zodagon ayolni zo'rlashi natijasida boshlangan xalq qo'zg'oloni tomonidan ag'darilgan. Tarquinius Superbus hukmronligi monarxiyadan respublikaga asosiy siyosiy o'tishni monarxiyadan tiraniyaga aristokratiyaga konstitutsiyaviy evolyutsiya bilan bog'liq bo'lgan yunon siyosiy nazariyasiga muvofiq tushuntirish uchun yunon tiraniyasining stereotipik shartlarida tasvirlangan. Bu tushuntirish keyingi rimliklarga despotizmning erkinlikka yo'l qo'yadigan vatanparvarlik haqidagi qoniqarli hikoyasini taqdim etdi. Biroq, bu, ehtimol, tarixiy emas va faqat Afinada zolimning akasi o'ldirilishiga va zolimning oxir-oqibat qulashiga olib kelgan taniqli yunon hikoyasining Rimga moslashtirilgani. Qadimgi an'analarga ko'ra, rimliklar o'zlarining so'nggi, zolim podshohlarini quvib chiqarishlari bilanoq, Rimga etrusklarning Kluzium shahri qiroli Lars Porsenna hujum qilib, qamal qildi. Shaharni Tiber bo'ylab ko'priknii himoya qilish uchun o'z hayotini qurbon qilgan Horatius Kokls va Porsennaga o'z lagerida suiqasd uyushtirishga uringan Mucius Scaevola tomonidan jasorat bilan himoya qilindi. Amal qilishdan oldin hibsga olinganida, u o'z jasoratini ko'rsatib, o'ng qo'lini yaqin atrofdagi olovda ixtiyoriy ravishda yoqib yuborgan. Rimliklarning

shunday qahramonligi natijasida Porsenna Rim bilan sulh tuzib, qo‘shinini olib chiqib ketishi kerak edi.

Keng tarqalgan zamonaviy qarashlardan biri shundaki, Rimdagi monarxiya tasodifan harbiy mag'lubiyat va chet el aralashuvi tufayli tugatilgan. Bu nazariya Rimni miloddan avvalgi 6-asrdagi etrusklar tomonidan yuqori baholangan joy sifatida ko'radi, ular o'z kuchlari va ta'sirini Tiber bo'ylab Latiumga va hatto janubdan Kampaniyagacha kengaytirganlar. 6-asrning oxirlarida Rim rimliklarni mag'lub etib, shaharni egallab, so'nggi qirolini quvib chiqargan Kluzium qiroli Porsennaga qarshi urushda qatnashgan bo'lishi mumkin. Porsenna o'zini monarx sifatida ko'rsatishdan oldin, u Rimni qirolsiz qoldirib, chekinishga majbur bo'ldi. Aslida, Porsenna boshqa lotinlar va Kampaniya Kumae yunonlarining birlashgan kuchlari qo'lida jiddiy mag'lubiyatga uchragani ma'lum. Rimliklar Tarkinni surgundan hokimiyatga qaytarish o'rniga, qirollikni har yili saylanadigan ikkita magistratga almashtirdilar (dastlab pretorlar, keyinchalik konsullar deb ataladi).

Buyruqlar kurashi

Ilk respublika davrida (miloddan avvalgi 509—280-yillar) Rim davlati hajmi va qudrati oshgani sayin yangi idoralar va muassasalar vujudga keldi, eskilari esa davlat va uning aholisining o'zgaruvchan harbiy, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirildi. Annalistik an'anaga ko'ra, bu o'zgarishlar va yangiliklarning barchasi ikki ijtimoiy tuzum - patritsiylar va plebeylar o'rtasidagi siyosiy kurash natijasida yuzaga kelgan, bu respublikaning dastlabki yillarida boshlangan va 200 yildan ortiq davom etgan deb taxmin qilinadi. Dastlab, patritsiylar hokimiyat monopoliyasiga ega bo'lishlari kerak edi (konsullik, senat va barcha diniy idoralar), plebeylar esa majlislarda ovoz berish huquqidan boshqa hech narsadan bosh tortdilar. Ammo kurash davomida plebeylar siyosiy tashviqot va qarama-qarshilik orqali asta-sekin patritsiylardan yon olishdi va oxir-oqibat ular bilan huquqiy tenglikka erishdilar deb hisoblar edi. Shunday qilib, Livi kabi qadimgi tarixchilar ilk Rimning ichki siyosiy rivojlanishining barcha tomonlarini yagona barqaror ijtimoiy harakat nuqtai nazaridan tushuntirdilar.

An'anaga ko'ra, patritsiylar va plebeylar o'rtasidagi farq Rimning o'zi kabi qadimgi va Romul tomonidan o'rnatilgan. Haqiqiy tarixiy tanishish va bu farqni tushuntirish haligacha Rim tarixining eng katta hal qilinmagan muammosini tashkil etadi. Tafovut o'rta va kech respublika davrida mavjud edi, ammo zamonaviy olimlar uning qachon va qanday paydo bo'lganligi haqida bir xil fikrda emaslar. Ular respublikaning ilk davrida paydo bo'lgan va asta-sekin rivojlangan deb o'ylashga moyil bo'ladilar. O'rta va kech respublika davriga kelib, u asosan ma'nosiz edi. O'sha paytda atigi o'nga yaqin Rim oilalari patrisiy, qolganlari esa plebey edi. Patrisiy va plebey oilalari zodagonlarni tashkil qilgan, ular oddiygina konsullarning barcha avlodlaridan iborat edi. Shuning uchun "patritsian" atamasi "zodagonlar" bilan sinonim emas edi va uni chalkashtirib yubormaslik kerak: patritsiylar o'rta va kechki respublikaning Rim zodagonlarining faqat bir qismini tashkil qilganlar. Keyingi davrlardagi patritsiylar va plebeylar o'rtasidagi yagona farq shundaki, har bir guruh ma'lum bir kichik lavozimlarni egallashga haqli yoki undan mahrum edi.

Livining ilk respublika haqidagi hikoyasidagi nomuvofiqliklar va mantiqiy xatoliklar shuni ko'rsatadiki, annalistik an'ananing buyruqlar kurashi tezisi yagona sababga ega bo'lmagan juda murakkab voqealar seriyasini qo'pol ravishda soddalashtirishdir. Albatta, keskinliklar mavjud edi; hech bir davlat 200 yillik tarixni ma'lum darajada ijtimoiy ziddiyat va iqtisodiy tartibsizliklarsiz boshdan kechira olmaydi. Darhaqiqat, huquqiy manbalar shuni ko'rsatadiki, Rimning boshida qarz qonuni juda qattiq bo'lgan va ba'zida juda ko'p qiyinchiliklarni keltirib chiqargan. Ilk Rimning ichki siyosiy rivojlanishining barcha jihatlari bir sababdan kelib chiqqanligiga ishonish mumkin emas. Dastlabki hujjatlar, agar mavjud bo'lsa, keyingi annalist tarixchilarga ma'lum bir idora yaratilgani yoki biron bir qonun qabul qilinganligidan ko'ra ko'proq narsani aytib bergan bo'lardi. Sabab-oqibatni tushuntirish faqat folklor yoki tarixchining o'zi tasavvuriga ko'ra berilishi mumkin edi, ularning hech biriga tayanib bo'lmaydi. Livining dastlabki respublika siyosiy inqirozlari haqidagi ta'riflari kechki respublikaning siyosiy ritorikasi va taktikasini ko'rsatadi va shuning uchun asossiz ishonib bo'lmaydi. Masalan, erta respublika agrar qonunchiligi kech respublika

terminlarida bayon qilingan. Plebey tribunallari va Senat o'rtasidagi dastlabki respublika mojarolari ham xuddi shunday kech respublikaning Optimatlari va Populares siyosatidan keyin shakllangan. Shuning uchun erta Rimning ichki rivojlanishini o'rganishda ehtiyot bo'lish kerak. Qadimgi an'analarda qayd etilgan ko'plab asosiy yangiliklarni qabul qilish mumkin, ammo bu faktlarning qadimiy talqini shubhasiz qolishi mumkin emas.

Кonsullik

Keyingi rimliklar qirollikning bekor qilinishi va uning o'rniga konsullik o'rnatilishini respublikaning boshlanishi deb hisoblashgan. Bundan buyon qirolning diniy vazifalarini umrbod bu lavozimni egallagan ruhoni-y-qirol (rex sacrorum) bajargan. Qirolning harbiy kuchi (imperiya) har yili saylanadigan ikkita konsul deb nomlangan magistr'larga berilgan. Ular har doim respublikaning bosh magistraturasi sifatida qabul qilingan, shuning uchun har bir juftning ismlari tanishish maqsadida ularning lavozim yiliga berilgan. Shunday qilib, bu nomlar to'g'risida sinchkovlik bilan qayd etilgan bo'lib, ular keyinchalik respublikaning qadimiy tarixi uchun xronologik asos bo'lgan. Konsullar, birinchi navbatda, urushda Rim qo'shinlarini boshqargan generallar edi. Shuning uchun ular asrlar assambleyasi tomonidan saylangan, ya'ni Rim armiyasi ovoz beruvchi organga tuzilgan. Ikki konsul teng kuchga ega edi. Bunday kollegiallik deyarli barcha Rim davlat idoralari uchun asosiy edi; u hokimiyatni suiiste'mol qilishni tekshirishga xizmat qildi, chunki bitta magistratning harakatlariga uning hamkasbi to'sqinlik qilishi mumkin edi.

Annalistik an'anaga ko'ra, birinchi plebey konsuli miloddan avvalgi 366 yilda saylangan. O'sha davrgacha bo'lgan barcha konsullar patritsiy deb hisoblangan va buyruqlar kurashining asosiy jihati plebeylarning idorani ularga ochiq qilish uchun doimiy qo'zg'alishlari bo'lishi kerak edi. Biroq, agar o'rta va oxirgi respublika uchun ma'lum bo'lgan patritsiy va plebey nomlarining tasnifi miloddan avvalgi 509-445 yillardagi konsullik ro'yxatiga qo'llanilsa, plebey nomlari yaxshi ifodalangan (30 foiz). Ehtimol, plebeylarning konsullikka ega bo'lishiga qarshi hech qachon taqiq bo'lmagan. Patritsiy va plebey oilalari o'rtasidagi farq miloddan avvalgi IV asrning o'rtalariga kelib

aniqlangan bo'lishi mumkin va konsullardan biri plebey bo'lishi kerakligini belgilovchi o'sha davr qonuni (miloddan avvalgi 367 yil) shtatning eng yuqori lavozimida zodagonlarning ikkala guruhi ham teng ulushga ega bo'lishini qonuniy kafolatlashdan boshqa hech narsa qilmagan bo'lishi mumkin.

Diktatura

Konsullik kollegialligining afzalliklariga qaramay, harbiy favqulodda vaziyatlarda ba'zan qo'mondonlik birligi zarur edi. Rimning bu muammoni hal qilish usuli konsullar o'rniga diktatorni tayinlash edi. Qadimgi an'anaga ko'ra, diktator lavozimi miloddan avvalgi 501 yilda tashkil etilgan va u davriy ravishda Ikkinchi Puni urushigacha ishlatilgan. Diktator oliy harbiy qo'mondonlikni olti oydan ko'p bo'lmagan muddatga egallab turgan. U, shuningdek, qo'shinning ustasi (magister populi) deb atalgan va unga bo'ysunuvchi otliq qo'mondon, ot ustasi (magister equitum) etib tayinlangan. Ofis to'liq konstitutsiyaviy edi va Sulla va Sezarning kechki respublika diktaturalari bilan chalkashmaslik kerak, bu shunchaki harbiy zo'ravonlik yo'li bilan olingan avtokratik hokimiyatni qonuniylashtirish edi.